

Мурат Абдикасович Садиков,

*доктор економічних наук, професор,
Харківський національний університет
внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0003-1249-2359>,
e-mail: mas1212@ukr.net

ЗАХИСТ ПРАВ КЛІЄНТІВ У ПРОЦЕСІ МІКРОКРЕДИТУВАННЯ

З'ясовано негативні сторони овердрафту в процесі оформлення та обслуговування клієнтів. Менеджери банків вдаються до зловживань, не пояснюють досконало умови мікрокредитування, а також не створюють умов для управління залишками коштів і контролю за ними. Скарги клієнтів розглядаються формально, без їхньої участі. Користуючись довірою клієнта, менеджери банків пропонують різноманітні послуги з метою отримання комісійних. Запропоновано посилити державний контроль за діяльністю банківського сектора.

Ключові слова: овердрафт, мікrokредит, відсоткова ставка, штраф, комісійні збори, кредитний ліміт.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У банківській сфері існує безліч послуг з надання кредитів для клієнтів. Вони тією чи іншою мірою збігаються із загальноприйнятим становищем банківських послуг і відрізняються лише процентними ставками.

Серед них на особливу увагу заслуговує овердрафт. Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг в Україні (Нацкомфінпослуг), не проводить оцінювання якості фінансових послуг, у тому числі за овердрафтом, що призводить до зловживань банківськими структурами під час надання фінансових послуг населенню, встановлення завищених комісійних тарифів за послуги та обману клієнтів, які вони здійснюють, користуючись фінансовою недосвідченістю і довірою клієнтів, що викликає недовіру громадян до державних інститутів, зокрема НБУ, в складній соціально-економічній і політичній ситуації.

Прикладом того є діяльність державного банку України «Ощадбанк» у процесі кредитування заробітної плати за схемою «овердрафт». Тому головним завданням статті є аналіз та висвітлення недоліків схеми овердрафту в процесі мікрокредитування працівників установ, організацій і підприємств.

Стан дослідження проблеми

Фінансова система відіграє дуже важливу роль у відтворювальному процесі економіки і підтримці потреб населення у кредитних ресурсах. Водночас непряме використання банківськими установами фінансових інструментів для збагачення породжує недовіру клієнтів до всієї системи фінансових інститутів [1].

Особливо це стосується державних банків, де значна частка акцій належить державі. Суб'єкти державної форми власності в банківській сфері як рівноправні партнери у ринковій економіці повинні дотримуватися загальноприйнятих законів та норм і бути зразком для ведення бізнесу. Замість цього банки, користуючись належністю до держустанови, зловживають цим становищем, обманюючи фізичних і юридичних осіб. Під час з'ясування обставин вони посилаються на договір, підписаний клієнтом, де заздалегідь передбачено механізм його обману всупереч усім законам і положенням про банківські послуги, що рідко спостерігається в акціонерних комерційних банках [2]. На скарги клієнтів зазначають, що «треба уважно читати умови договору», що «вони попереджали», що клієнт «сам обрав вид послуги через особистий кабінет» тощо. Центральні органи банків України ретельно не вивчають звернення громадян і не виявляють помилки банківських працівників, за винятком окремих випадків. Нацкомфінпослуг України не завжди звертає увагу на дрібниці, що надає банкам можливості для зловживань.

У світовій економіці споживче мікрокредитування потреб широких верств населення відіграє дуже важливу роль у підтримці життєвого рівня і відтворювальному процесі домашнього господарства, сімейного, малого і середнього бізнесу [3]. Водночас у практиці банківського сектора національної економіки спостерігається намагання отримувати високі комісійні від малозабезпечених верств населення. Великий бізнес перебуває в занепаді, попит на кредитні ресурси – на стадії очікування, обіг грошової маси уповільнюється, тому банки намагаються залучити кошти потенційних клієнтів і вдаються до всіляких хитрощів. На відміну від овердрафту мікрокредитування (переклад англ. *microcredit*) – надання незначної суми кредиту особам, які не мають доступу до традиційного банкінгу. Вартість мікрокредиту звичайно є вищою за банківський займ. Генеральна Асамблея ООН оголосила 2005 р. роком мікрокредитування, а у 2006 р. засновник *Grameen Bank* Мухаммад Юнус отримав Нобелівську премію світу в галузі економіки. Але й досі триває дискусія про доцільність мікрокредитування [4]. Світова спільнота банкірів також не має єдиної думки щодо теорії М. Юнуса і вказує

на недосконалість його практичної діяльності¹. Мабуть, це пов'язано з недоотриманням великих комісійних зборів банками і жадібністю банкірів. Місця, де обертаються великі гроші, завжди привертають увагу криміногенних структур та особистостей, які вважають, що гроші вирішують усе.

Про це свідчить дослідження фахівця з інвестицій Х. Синклера, на думку якого, спосіб боротьби з бідністю на планеті шляхом організації мікрофінансування має аморальний характер, а його доцільність теоретично не доведено².

На думку юридичного консультанта й оглядача журналу «Економіка та Життя» О. Бичкова³ і С. Суранова⁴, мікрокредитування матиме тенденцію до збільшення, якщо ринок банківських послуг стане прозорим. Для цього необхідно вдосконалювати електронний документообіг мікрофінансів. В Україні середній розмір «займу до заробітної плати» за 2013–2018 рр. виріс на 13,6 %.

У країнах ЄС і США ринок мікрокредитування освоюють онлайн-компанії. Перевага онлайн-банкінгу полягає в терміновості надання кредиту (не більше 5–7 хв.), у тому числі «займів до зарплати»⁵.

За аналітичними даним НБУ і провідних акціонерно-комерційних банків (АКБ), обсяг мікрокредитування в Україні зростає, але спектр послуг є обмеженим. Наприклад, мікрокредит неможливо використовувати для відкриття власного бізнесу, погашення іншого кредиту, розрахунків у кафе, ресторанах, їдальнях тощо⁶.

Відсоток за використання мікрокредиту, в т. ч. овердрафту, становить від 42 до 75 %, а в деяких державах досягає 400–500 % річних.

¹ Приходько О. Мухаммад Юнус: банкир, которий спасет мир // ZN,UA : сайт. 29.12.2006. URL: https://zn.ua/foreign_economics/muhammad_yunus_bankir_kotoryu_spaset_mir.html (дата звернення: 18.12.2020).

² Исповедь микрофинансового еретика. Как микрокредитование предало бедных. Книга в кратком изложении // Livejournal : сайт. 02.03.2018. URL: <https://taxfree.livejournal.com/1570015.html> (дата звернення: 18.12.2020).

³ Бычков А. Компания часто выдает займы: грозит ли ей ответственность за незаконную банковскую деятельность // Экономика и жизнь : сайт. 04.06.2015. URL: <https://www.eg-online.ru/article/282782/> (дата звернення: 18.12.2020).

⁴ Суранов С. Микрокредиты за рубежом // Экономика и жизнь : сайт. 14.06.2013. URL: <https://www.eg-online.ru/article/213911/> (дата звернення: 18.12.2020).

⁵ Кудинова В. Как используют микрокредиты жители Европы и США // Hotline finance : сайт. URL: <https://hotline.finance/articles/kak-ispolzuyut-mikrokredity-zhiteli-evropy-i-ssha> (дата звернення: 18.12.2020).

⁶ Боруа Н. Украинский рынок микрокредитов (обзор) // PROSTOBIZ.UA : сайт. 23.11.2006. URL: https://www.prostobiz.ua/kredity/stati/ukrainskiy_rynok_mikrokreditov_obzor (дата звернення: 18.12.2020).

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в узагальненні нормативних положень НБУ, банків і кредитних установ в умовах інтеграції фінансової системи України до світової спільноти. *Головне завдання* – аналіз думок фахівців банківської сфери за різними літературними джерелами з метою підвищення правової освіти молоді. Для досягнення мети і вирішення завдання використано розрахунково-конструктивний і порівняльний методи аналізу: зіставлення, визначення відносних та абсолютних значень показників різних банків. Правова необізнаність населення, особливо молоді, у процесі мікрокредитування за схемою «овердрафт» призводить до погіршення матеріального становища широких верств населення. В умовах фінансової кризи та скорочення обігу грошей мета банківського сектора – збагачення на біді найбільш незахищених верств населення або на їх намаганнях покращити умови життя. Безумовно, гроші відіграють важливу роль у відтворювальному процесі малого й середнього бізнесу, а також домогосподарств. Тому думки щодо ідеї лауреата Нобелівської премії Мухаммада Юнуса (Пакистан) розділилися: дехто вважає її профанацією, проте інші визнають її реальною і такою, що може бути задіяна в умовах українських реалій, незважаючи на негативне ставлення фахівців (наприклад Х. Синклера) до її практики і недосконалість теорії мікрокредитування в цілому. Тому головна мета дослідження – ініціювати обговорення для широкого загалу, фахівців і професійних банкірів проблеми мікрокредитування, яка діє в сучасних умовах у практиці банківських послуг, і з урахуванням досвіду банківського сектора зарубіжних країн запропонувати альтернативні варіанти мікрокредитування заробітної плати за схемою «овердрафт» в Україні.

Наукова новизна дослідження

В умовах фінансової кризи трансформація фінансової системи відбувається в інформаційному вакуумі, коли нові розробки фінансових інституцій держави не отримують достатнього висвітлення, а старі методи роботи ще функціонують. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що клієнтам банків і користувачам послуг кредитних установ дуже складно вибирати оптимальний варіант фінансування родинного бізнесу або власних потреб на короткотерміновий період часу з урахуванням власних фінансових можливостей.

Виклад основного матеріалу

В умовах фінансової кризи і скорочення грошового обігу, як зазначено вище, банківський сектор вигадує всілякі варіанти отримання комісійних із кишені клієнтів банку. Одним із таких варіантів стягнення грошей є схема «овердрафт»¹.

¹ Лисицина А. Що потрібно знати про овердрафт під зарплатну картку, перш ніж почати користуватися цією послугою // BANKCHART.UA : сайт.

Овердрафт (у перекладі з англ. *overdraft* – понадпланові витрати, перевитрати) – тобто кредитування банком розрахункового рахунку клієнта для оплати товарів (послуг) у випадках недостатності або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника грошових коштів. Овердрафт¹ приваблює клієнтів зручністю і доступністю незначних кредитних ресурсів без застави та повторного оформлення документів [4].

За роз'ясненням НБУ, овердрафт (*overdraft*) – форма короткострокового кредиту в межах встановленого банком ліміту, що дозволяє здійснювати розрахунки, коли у клієнта на поточному рахунку недостатньо коштів. За умов овердрафту кредитування банком розрахункового рахунку клієнта здійснюється для оплати розрахункових документів у разі нестачі або відсутності коштів на такому рахунку клієнта-позичальника. Банк списує кошти з рахунку клієнта в повному обсязі, тобто автоматично надає клієнту кредит на суму, що перевищує залишок коштів. Овердрафт відрізняється від звичайного кредиту тим, що для погашення заборгованості використовуються всі кошти, що надходять на рахунок клієнта.

Саме тут ховається ризик. У цьому разі банк використовує власні фінансові ресурси для мікрокредитування працівників установи в межах 1 500 грн за домовленістю з керівництвом установи. Банківська таємниця і Положення про захист конфіденційних даних не дозволяють отримувати достовірну інформацію. Однак розрахунки свідчать, що коли заробітна плата дорівнює 3624 грн. на місяць, то частка мікрокредиту – 1500,00 грн. – становить 41,4 % $((1500,00/3624)*100)$; якщо 1000,00 грн. – 27,6 % $((1000,00/3624)*100)$ і 500,00 – 13,80 % $((500,00/3624)*100)$ відсотків на місяць. При цьому за умовами договору між клієнтом (працівником установи) і банком за наданий мікрокредит за схемою «овердрафт» банк утримує 3,25 % від заробітної плати кожного працівника на місяць від суми використаного ліміту (станом на 1 липня 2018 р.). Працівники Ощадбанку не повідомляють, що ця операція прирівнюється до отримання коштів готівкою. В інших банках це 3–4 % без обмежень суми з кредитної картки, а не картки заробітної плати.

15.09.2011. URL: http://www.bankchart.com.ua/kreditni_kartki/statti/scho_potribno_znati_pro_overdraft_pid_zarplatnu_kartku_persh_nizh_pochati_koristuvatisya_tsieyu_poslugoju/ (дата звернення: 18.12.2020).

¹ Кочових О. Овердрафт: основні властивості банківського продукту // BANKCHART.UA : сайт. 15.09.2011. URL: https://bankchart.com.ua/kreditni/statti/overdraft_osnovni_vlastivosti_bankivskogo_produkту (дата звернення: 18.12.2020); Что такое овердрафт, и чем он отличается от кредита // PROSTOBANK.UA : сайт. URL: http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/stati/chto_takoe_overdraft_i_chem_on_otlichaetsya_ot_kredita (дата звернення: 18.12.2020).

Звісно, джерелом отримання доходу є комісійні збори, у тому числі штрафні відсотки, з юридичних і фізичних осіб. Безумовно, кредити треба повертати своєчасно. Але що робити клієнту в разі затримки заробітної плати установою або виникнення форсмажорних обставин (COVID-19)? Ні керівник держустанови, ні банк не дають відповіді на це питання, посилаючись на Цивільний кодекс України. Тому керівникам держустанов, підприємств чи фірм треба узгоджувати умови надання мікрокредиту за рахунок заробітної плати. Проте існує думка, що керівник підприємства не відповідає за фінансові послуги банків. Банки надають своїм працівникам безвідсотковий кредит, тому клієнтам банку, тобто працівникам держустанов, які мають депозитний рахунок (за договором), теж треба дати кредит у межах обмеженого ліміту за певний (пільговий порівняно з овердрафтом) відсоток.

Інтереси держустанови і держбанку збігаються щодо благонадійності клієнта, коли працівника офіційно оформлено, а його документи перевірено. Овердрафт широко використовується і в зарубіжній практиці комерційних банків незалежно від соціального становища клієнтів і за невеликий відсоток (0,35–0,55 %) з можливістю контролю за використанням кредитного ліміту без додаткових комісійних. В Ощадбанку України послуга з друкування відомості коштує 50 грн. Усе зроблено для обмеження контролю клієнтом власних ресурсів.

У країнах ЄС існують інші визначення, наприклад, овердрафт (*overdraft*) перекладається як «короткостроковий кредит» (*over* – понад, *draft* – проект). У будь-якому банку безупинно розповідають, що надається він виключно «благонадійним клієнтам, понад їх залишок на поточному рахунку в цьому банку в межах заздалегідь обумовленої суми». Банк ніби дає трошки в борг для підприємців малого і середнього бізнесу.

На практиці це виглядає як перевитрата коштів на картковому рахунку, що може виявитися корисним резервом для незапланованих видатків. Тобто банк довіряє клієнтові певну суму кредиту до картки заробітної плати. Ощадбанк не видавав окрему кредитну картку до 1 вересня 2018 р., що є порушенням Положення НБУ, але надає певну кредитну суму, якою можна скористатися в разі відсутності чи нестачі коштів на розрахунковому рахунку за заробітною платою або під час переведення грошей у готівку, але не більше того. Первісна схема надання мікрокредиту за схемою «овердрафт» була розрахована для малого та середнього бізнесу. Чому кредитується заробітна плата в держустановах, не зрозуміло. Можливо, низька заробітна плата держслужбовців вимагає додаткового кредитування і повернення коштів у банк, або це здійснюється, щоб розробники цієї ідеї збагачувалися на біді цієї категорії працівників.

Слід зазначити, що овердрафт має серйозний недолік. Відсотки за ним є набагато вищими, ніж у разі звичайного кредитування, а погашати його треба відразу ж і повністю, а не частинами. Це може призвести навіть до того, що банк за власною ініціативою збільшить розмір овердрафту, що позбавить від необхідності в разі чого просяти додатковий кредит.

Утім, спокуса витратити надані в борг гроші банку буває такою великою, що овердрафтом користуються навіть ті, хто не бере в борг ніколи. Тому овердрафт можна назвати якоюсь подобою «допінгу» для клієнтів, які сильно залежать від грошей. Для власників пластикових карт він водночас стає спокусою взяти набагато серйозніший кредит.

А ось кредит уже дається на певний строк, і схема його погашення, на відміну від овердрафту, є такою, що сума роздробляється, як правило, на рівні частини і розподіляється в часі. Існують різні кредити (кредитування) – з відновлювальними кредитними лімітами або розподілені, де передбачається повернення позичених грошей частинами. Можна використати кредит відразу і вносити кошти частинами. На повернену частину грошей кредитна лінія оновлюється. Овердрафт небезпечний тим, що його неможливо сплачувати частинами, як звичайний кредит.

Овердрафт комусь подобається, комусь – ні. Явний плюс при цьому: картка не блокується за умови відсутності (на кінець місяця) власних коштів, із мінусовим балансом на рахунковій картці, а її власник (ця) з часом звикає до цього і забуває, що витрачає не своє. Наприклад, якщо використовувати кредитні кошти банку 1500 грн. щомісяця, клієнт банку сплачує 585,00 грн. рік від лімітованої суми 18 000,00 грн. (табл. 1).

Таким чином, для контролю і використання кредитного ліміту банку треба витратити 1689,00 грн [61 476,00 – (41 787+18 000,00)] власних коштів протягом року. А якщо відкладати кошти на депозитний рахунок 1500,00 грн щомісяця на умовах 14 % річних (без капіталізації), власник отримає 210 грн за рік [(1500 грн × (14/12/100) × 12], тобто у 8,04 рази (1689,00/210,00) менше, ніж витрачає.

Залишається тільки запам'ятати найбільш типові ознаки овердрафту: короткий строк і перехідний характер; високі відсотки, які стимулюють якомога швидше його завершити, і потужні каральні методи. До речі, відсоток за овердрафтом нараховується щодня на непогашені залишки. На думку фахівців, в остаточному варіанті для громадян це досить привабливий продукт. Він дозволяє швидко вирішити проблему фінансування короткострокової заборгованості в періоди, коли витрати тимчасово перевищують надходження грошей на рахунок, та й платити доводиться лише за фактично використані суми. Треба уважно відслідкувати ситуацію, і необхідно бути

особливо обережними, тому що можна забути про свої принципи не робити боргів. Хоча зовсім не обов'язково використовувати наданий овердрафт. Навпаки, треба знати, що у вас є завжди резерв.

Таблиця 1

Оцінка використання кредитного ліміту за схемою «овердрафт» (Ощадбанк)

Місяць	Заробітна плата за місяць, грн	Сума кредиту, грн	Усього коштів на рахунок клієнта, грн	Відсоток за використання кредитного ліміту, %*	Комісійна винагорода банку, грн			Залишок коштів на рахунок клієнта, грн
					За овердрафт	Послуги банкоматів**	Інтернет банкінг***	
Січень	3623,00	1500,00	5123,00	3,25	48,75	12,00	80,00	3482,25
Лютий	3623,00	1500,00	5123,00	3,25	48,75	12,00	80,00	3482,25
...								
Грудень	3623,00	1500,00	5123,00	3,25	48,75	12,00	80,00	3482,25
За рік	43476,00	18000,00	61476,00	–	585,00	144,00	960,00	41787,00

Примітка: *станом на 1 липня 2018 р.; **Клієнт перевіряє баланс мінімум чотири рази на місяць, $4 \times 3 = 12,00$ грн; ***залежно від провайдера послуг 80–120 грн на місяць (з 1 жовтня 2018 р. – 7 грн).

Існують інші можливості взяти кредит на споживчі потреби. Для цього треба обов'язково укласти з банком інший договір на споживчий мікрокредит. Цей кредит не залежить від заробітної плати та інших джерел доходу. Клієнти, які не мають окремої кредитної картки, крім картки заробітної плати (практика роботи Ощадбанку), роблять помилку і не мають можливості контролювати кредитні ресурси за схемою «овердрафт» у процесі сплати за товари (послуги) через термінали, більш того, процентна ставка тут є набагато вищою, ніж у разі звичайного кредитування споживчих потреб (табл. 2).

Міжнародні аспекти фінансових послуг, у тому числі овердрафту (факторингу і форфрейтингу), висвітлено у працях І. І. Д'яконової, М. І. Макаренка, Ф. О. Журавки та ін. [3].

Відомі такі великі за розміром активів банки, які надають пільгові періоди за умов овердрафту під проект «зарплатна картка», за даними компанії «Простобанк Консалтинг» на 1 вересня 2011 р. (табл. 3).

Таблиця 2

**Відсоткові ставки за овердрафтом у національній валюті
(% річних) для корпоративних клієнтів¹**

Використання кредитних грошей, днів	Ставка *
1–3	19 %
4–7	19,5 %
8–15	20 %
16–30	20,5 %

* Ставка може бути знижена за умов комплексного використання продуктів банку (зарплатний проект, ЗЕД, валютнообмінні операції, інкасація, еквайринг, прийом платежів).

Таблиця 3

**Перелік великих комерційних банків України,
які надають пільгові періоди за схемою «овердрафт»²**

Банк	Відсоткова ставка	Пільговий період, днів
ПриватБанк	30 %	55 днів
	20–40 %	55 днів
	36 %	30 днів щодо кожної операції
Укрсоцбанк	30 %	45 днів
Правекс Банк	36 %	30 днів
Credit Agricole (індекс-банк)	28 %	30 днів
Кліринговий Дом	26 %	30 днів
Альфа-Банк	28 %	25 днів
БТА Банк	26–27 %	15 днів
Ерсте Банк	27–30 %	до 20 числа наступного місяця

Як бачимо з указаних показників, найменший відсоток (30 %) і найбільший термін (55 днів) погашення короткострокового кредиту

¹ Что такое овердрафт, и чем он отличается от кредита // PROSTOBANK.UA : сайт. URL: http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/stati/chto_takoe_overdraft_i_chem_on_otlichaetsya_ot_kredita (дата звернення: 18.12.2020).

² Там само.

дає «ПриватБанк», і, навпаки, найбільший відсоток (36 %) і найменший термін (30 днів) – «Правекс Банк». Поряд із цим інші банки надають широкий спектр послуг.

Другий важливий момент, на який має звернути увагу клієнт до узгодження і підписання договору про відкриття овердрафту, це ретельне вивчення всіляких комісій і відсотків, а також хитрощів банку-кредитора. Крім відсотків за користування кредитними коштами, існують й інші платежі за овердрафтом. «За обслуговування кредитного ліміту клієнту щомісячно може нараховуватися комісія в розмірі 1 % від суми встановленого на зарплатну карту кредитного ліміту. При цьому така комісія нараховується тільки в тому випадку, якщо за станом на кінець місяця кредитний ліміт був використаний», – додає Наталія Крісанова, заступник начальника відділу розробки банківських продуктів «Альфа-Банку»¹.

Ще один момент, на який слід звернути увагу, це вартість переведення в готівку кредитних коштів. За даними компанії «Простобанк Консалтинг», у деяких установах вона доходить до 3–5 % від суми, а в Ощадбанку – до 3,25 % (1 липня 2018 р.). «Під час установлення клієнтам кредитних лімітів на зарплатні картки банки нерідко використовують комісію за видачу кредитних коштів з карткового рахунку, розмір якої трохи більший (на 1,0–1,5 %), ніж комісія за зняття власних коштів з карткового рахунку. При цьому якщо клієнт знімає кредитні кошти з карткового рахунку не в мережі банку або банків-партнерів, то така комісія не відрізняється від комісії за зняття власних коштів з карткового рахунку», – розповідає Н. Крісанова. «Якщо транзакція зі зняття готівки із зарплатної картки через банкомат обслуговуючого банку не обкладається комісією, то за зняття готівки за тією ж карткою, але з урахуванням умов овердрафту банк може стягувати комісію. Оптимальне рішення – використовувати овердрафт для безготівкових розрахунків, оскільки такі операції ніякими додатковими комісіями не обкладаються», – додає Юлія Морозова, директор департаменту розвитку карткового бізнесу «ВАВБанку»².

Ще один варіант виходу із ситуації – відмова від продукту з невіправдано високим відсотком за зняття коштів через банкомати (адже, за даними «Простобанк Консалтинг», 33 банки з 38, що пропонують овердрафти, заявляють про безкоштовне переведення в готівку кредитних коштів). На практиці багато банків, серед інших Ощадбанк, утримує комісійні за переведення коштів у готівку.

Нарешті, на окрему увагу заслуговують ставки і комісії, які застосовуються в разі прострочення платежу. У цілому в кожного банку своя політика щодо штрафних санкцій на випадки, якщо кредит не

¹ Там само.

² Там само.

повертається своєчасно. Банки можуть установлювати підвищені процентні ставки на прострочену заборгованість або певну пеню за кожен день прострочення платежу. «Контролювати графік погашення та зобов'язання за кредитом допоможе виписка, яку можна взяти в будь-якому відділенні обслуговуючого банку, де позичальникові зобов'язані зробити на його запит відповідну розбивку виплати непогашених зобов'язань перед банком з урахуванням усіх нарахованих комісій і відсотків», – радить Юлія Морозова¹. На жаль, Ощадбанк не дає виписку, більш того, вимагає у клієнта 50 грн. за послуги. Співробітники банку не мають уявлення про відмінність між витягом для фіскальної служби і звичайним – для перевірки балансу клієнта.

Незважаючи на розпорядження банку(ів), ці послуги є платними. Будучи клієнтом одного з комерційних банків або державного, ви не маєте змоги безкоштовно користуватися послугами, тобто в Україні нема єдиної банківської системи. Принцип «за все треба платити» перетворюється на інструмент банківських структур зі здріства грошових коштів клієнта.

Отже, ми зазначили можливі варіанти мікрокредитування за схемою «овердрафт», опубліковані в доступних джерелах інформації. Але є й інші «підводні камені», не відомі майбутнім клієнтам банків. Як бачимо з вищевикладеного, для виконання банківських вимог за овердрафтом треба не лише знати умови кредитування і підписати договір, клієнт повинен мати можливість управляти власним кредитним ресурсом і своєчасно погашати кредит. Такі умови, як короткостроковість і списання із заробітної плати суми кредиту, присипляють пильність клієнта і, з іншого боку, призводять до зловживань з боку банків.

Слід зазначити, що надання кредиту до заробітної картки – порушення Положення НБУ «Про затвердження Змін до Тарифів на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України, який виконує функції Платіжної організації, Центрального маршрутизатора і розрахунково-клірингового центру, розрахункового банку Національної платіжної системи «Український платіжний простір»².

¹ Там само.

² Про затвердження Змін до Тарифів на послуги (операції), що надаються (здійснюються) Національним банком України, який виконує функції Платіжної організації, Центрального маршрутизатора і розрахунково-клірингового центру, розрахункового банку Національної платіжної системи «Український платіжний простір»: Постанова Нац. банку України від 07.11.2018 № 118 // Національний банк України : офіц. сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/07112018_118.pdf?v=4 (дата звернення: 18.12.2020).

Для використання кредитного ліміту банк повинен надати картку, окрему від картки заробітної плати. Водночас Ощадбанк з метою економії витрат на випуск банківських карт додає кредитний ліміт 1500 грн до зарплатної картки всім «бажаючим» за розробленим банком договором.

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та інтеграції фінансової системи України до світової спільноти банківський сектор не має єдиної бази даних та уніфікованих мереж.

Ощадбанк посідає особливе місце серед банків і не має розгалуженої мережі терміналів: банківських точок лише 71, банкоматів – 69 (на 1,5 млн мешканців у м. Харків, станом на 1 січня 2019 р.)¹, він лише проголошує, що «ви можете» скористатися послугами будь-якого комерційного банку України, тому що Ощадбанк – державний банк. При цьому не можна подивитися в банкоматах залишки на рахунок чи роздрукувати залишки коштів на банківському рахунок, не кажучи про візуальне виведення залишку коштів на екран монітора. Ще гнітючіше становище спостерігається під час купівлі товарів або сплати комунальних та інших послуг. У разі нестачі коштів, включно з кредитними, з клієнта утримується 3,00 грн за перевірку залишку на рахунок, а в разі повторної – 7,00 грн тощо (станом на 1 травня 2018 р.). За надання інформаційних послуг оплата є найвищою серед банків і становить 7,00 грн.

Надійність клієнта повинна визначатися не сумою заробітної плати, місцем роботи і кредитним лімітом, а депозитним рахунком клієнта в банку-кредиторі, що є не меншим за суму кредитного ліміту.

Головна мета державного банку – поліпшення обслуговування населення і прискорення грошового обігу за рахунок залучення коштів юридичних і фізичних осіб.

На наш погляд, завдання державних інститутів, у тому числі банківського сектора, – бути прикладом у всіх сферах бізнесу. Клієнт, який користується банківськими послугами за схемою «овердрафт», повинен мати депозитний рахунок на суму кредитного ліміту, і в разі дострокового звільнення сума кредиту повинна автоматично списуватися з депозиту. У разі розірвання договору депозитного рахунку кредитні умови овердрафту повинні переглядатися і змінюватися. Ощадбанк не іде на такі умови клієнта, тому що клієнт за використання кредитних послуг банку сплачує 3,25 % на місяць, а банк на

¹ Ощадбанк в г. Харьков // PROSTOBANK.UA : сайт. URL: <http://www.prostobank.ua/spravochniki/otdeleniya/18/any/430> (дата звернення: 18.12.2020); Банкоматы Ощадбанка в г. Харьков // PROSTOBANK.UA : сайт. URL: <http://www.prostobank.ua/spravochniki/bankomaty/18/any/430> (дата звернення: 18.12.2020).

депозитний вклад клієнта виплачує лише 1 % на місяць, тобто за використання грошових коштів клієнта отримує на 2,25 % більше. У процесі порівнювання, аналізу і визначення ситуації з фахівцями Ощадбанку й інших банків з'ясовується, що надання банківських послуг за схемою «овердрафт» здійснюється тільки з дозволу керівника організації. З юридичної точки зору, керівник установи не несе відповідальності за банківські операції. Але уявіть собі, що терміново звільняється 90 осіб зі 100, які користуються кредитом овердрафт, витративши кредитний ліміт 90 000 грн (90 чол. (×) 1000 грн). Постає питання, хто має відшкодувати банку кредитний ліміт: 10 осіб, які залишились, керівник підприємства чи клієнти? З іншого боку, чому керівник установи дозволяє банку грабувати працівників за схемою «овердрафт»? До речі, інші банки надають лімітовані кошти за схемою «овердрафт» працівникам банку, тобто як безвідсотковий кредит.

Правову основу овердрафту роз'яснюють частина 1 ст. 1069 Господарського кодексу України [5] та інші нормативні положення НБУ. Слід зазначити, що бухгалтерський облік коштів за овердрафтом у банківській сфері є настільки заплутаним і зазнав стільки змін, що вимагає окремого дослідження.

Висновки

У системі заходів, спрямованих на зміцнення державності й довіри народу до влади, важливе місце посідають фінансово-кредитна система і зміцнення курсу національної валюти. Поряд із державними інститутами, відповідальними за конкретний сектор економіки, існують недержавні організації та комітети, покликані інспектувати перебіг реалізації фіскально-бюджетної та грошово-монетарної політики в державі. До них належить і Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг в Україні (Нацкомфінпослуг). На жаль, остання не дає відповіді щодо якості фінансових послуг, більш того, відділ зв'язку з громадою не йде на контакт із клієнтом, посилаючись на банківську таємницю. Нацкомфінпослуг не вивчає громадську думку, не відповідає на звернення громадян, а вимагає звернутись письмово після заагдження або приховування інформації, і, найголовніше, ніхто не несе відповідальності – ні ця Нацкомісія, ні банки. Мабуть, значна частина корупції у сфері фінансів відбувається за мовчазної згоди Нацкомфінпослуг.

Ощадбанк складає договори з надання фінансових послуг населенню некоректно, за задалегідь узгодженим планом, що формально затверджується Мінюстом України і його регіональними відділеннями. Тому Мінюсту слід розробити єдине типові положення для всіх суб'єктів НБУ згідно з міжнародним стандартом, відхилення від якого вважатиметься порушенням законності.

Відомо, що правопорушення в економічній сфері та заходи відповідальності перейшли з Кримінального в Цивільний кодекс України. При цьому міри покарання є нікчемними і не передбачають конфіскації майна відповідальної особи. Тому в Цивільному і Кримінальному кодексах слід посилити міру відповідальності відповідача за фінансові махінації. Якщо такі допущено завдяки потуранню держструктур, то все повинно виділятися на користь бюджету, в тому числі кошти з відповідальних осіб із метою виключення збагачення керівництва за допомогою корупційних схем.

Овердрафт як вид фінансових послуг не потребує додаткових витрат часу на оформлення документів. Для створення сприятливих умов використання мікрокредиту за схемою «овердрафт» позичальникам необхідно відкрити депозитний рахунок у банку на період дії овердрафту і користуватись мікрокредитом у межах ліміту. Держустанова спільно з банком дозволяє працівникам користуватись мікрокредитом за схемою «овердрафт». Д того ж установа зобов'язана платити за користування її працівниками банківськими послугами понад лімітований фонд заробітної плати. Лімітований фонд заробітної плати для мікрокредитування споживчих потреб працівників за схемою «овердрафт» необхідно вивести на позабалансовий рахунок установи.

В умовах фінансової кризи, зменшення грошового обігу і скорочення комісійних зборів банківських установ оцінювання праці банківських працівників має здійснюватися не за кількістю залучених клієнтів і їх фінансових ресурсів у банківській сектор, як це робиться зараз, а за якістю обслуговування населення за стандартною схемою з урахуванням трансформації фінансової системи відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері.

Необхідно створити умови для управління власними коштами, не кажучи про кредитні ресурси банку, а не обкладати їх усілякими неможливими комісійними зборами. Ощадбанк декларує клієнтам, що буцімто заробітну плату можна отримати в будь-якому комерційному банку, але на практиці це не так, більш того, щоразу перед здійсненням трансакції неможливо перевірити наявність або залишок коштів на рахунку. Управління коштами через інтернет-банкінг затратне і не завжди зручне, до того ж неможливо вивести інформацію на екран монітора банкомата або термінала іншого банку. Тому треба створити єдину Національну систему банківських послуг з урахуванням інтеграції фінансової системи України до європейської спільноти.

Список бібліографічних посилань: 1. Афанасьєва А. Економічний контроль силами громадського суспільства: інституціональний підхід. *Економіка України*. 2018. № 4. С. 46–54. 2. Фінансово-економічна грамотність : підручник : у 2 ч. / за ред. О. Б. Жихор. Київ : Кондор, 2018. Ч. 2: Банківська система України, загальні поняття про облік,

аудит та економічний аналіз в умовах ринкової економіки. 440 с. **3.** Міжнародні фінанси : навч. посіб. / І. І. Д'яконова, М. І. Макаренко, Ф. О. Журавка та ін. ; за ред. М. І. Макаренка, І. І. Д'яконової. Київ : Центр учб. літ., 2012. 548 с. **4.** Мій бізнес. Райффайзен Банк Аваль: практичне видання для підприємців. Київ : Ед-Ворлд Прінт, 2011. 52 с. **5.** Ольховик О. Овердрафт в учете. *Налоги и бухгалтерский учет*. 2016. № 80. URL: <https://i.factor.ua/journals/nibu/2016/october/issue-80/article-22158.html> (дата звернення: 18.12.2020).

Надійшла до редколегії 21.12.2020

Sadykov M. A. Protection of Clients' Rights in the Microcredit Process

The author has analyzed the role and significance of overdraft for microcredit of the needs of the poor in the conditions of economic crisis and low wages. The positive and negative aspects of overdraft in the context of integration of the country's financial system into the world community have been clarified. Inconsistency of normative provisions of legislative acts reduces the efficiency of the banking sector of the economy. Bank managers resort to abuse, do not fully explain the terms of microcredit, and do not create conditions for the management of balances and control over them. Customer complaints are considered formally, without their participation. Using the trust of the client, bank managers offer a variety of services in order to receive commissions. The business reputation of a bank employee depends on the amount and amount of funds attracted by the client, but not on the quality of services. It has been offered to strengthen state control over the activities of the banking sector, as well as to increase the legal awareness of young people in the process of using financial services of foreign and domestic banks and credit institutions.

Key words: overdraft, microcredit, lending interest rate, a fine, service fee, lending limit.

